

Kutatásunkat két állandó veszély fenyegeti: egyfelől a részletek túl aprólékos vizsgálata, amely nem engedi, hogy az egészről összefogó áttekintést nyerjünk, másfelől a leegyszerűsítés, a lényeg kényelmes félretolása. Az elsőt az előadó szerencsésen elkerülte. Nyomatékosan „Közép-Európa középkori centrális építkezése” egészének vizsgálatát követelte, és ezt nagy vonalakban meg is kezdte. Mindenekelőtt hangsúlyozni kívánom, hogy ezért az értékes kezdeményezésért köszönet illeti az előadót. A második veszélyt azonban, úgy érzem, már nem sikerült az előadónak teljesen elhárítania. Lehet, hogy csak a kifejezés nem mindig pontos módja volt az oka, hogy egyik-másik megállapítása nem hangzott helyesen vagy világosan. A centrális épületeket sem időben, sem helyben, sem pedig tipológiailag nem határolta el élesen. Ezért a bemutatott térképek sem adhattak tiszta képet a román centrális épületek igazi elterjedéséről Európában. Nem helytálló az a megállapítás, hogy a pregótikus központos épületek leggyakoribb előfordulási helye az Adria és a Keleti-tenger közti vidék. Valószínűleg igaz azonban, hogy bizonyos körépület-típusokból (nem minden centrális épület körépület) a XII. században különösen sok volt ezen a területen. Nyilván az előadó is ezt akarta mondani. Az idő és hely pontos meghatározása mellett különösen fontosnak vélem a formatípusok és rendeltetési típusok világos elkülönítését. Más a karéjos körépület, mint az egyszerű körépület vagy a támpilléres körépület. A csontkamra lényegében különbözik a plébániatemplomtól vagy a várkapolnától. A különféle típusokat véleményem szerint csak akkor szabad egymás mellé állítani, ha bizonyítékaink vannak arra nézve, hogy az egyik forma hatott a másikra, vagy keveredett vele. Az ilyen szempontok követése által a felvetett kérdések élesebb körvonalat nyernének, anélkül hogy jelentőségükből veszítenének.

Mellékesen jegyzem meg, hogy az előadó hiányosan emlékezett meg a korai és klasszikus középkori körépületek újabb német irodalmáról. Csak két művet nevezek meg: Harald Koethe „Korai keresztény karéjos körépületek” (Marburg 1928) és Heinz Biehn „Adalék a német centrális épület történetéhez 1500-ig” (Worms 1933). De említést érdemelnek Krautheimer, Bandmann és mások, akik igyekeztek a tipológiai szemléletet érvényre juttatni az építészettörténetben, és értékes gondolatokkal járultak hozzá a centrális építkezés kérdésének tisztázásához.

Az előadó feltevése a hatszögletű épületek kérdését illetően új és érdekes. E helyzeti formának mint „zsidó Apotropaion”-nak való értelmezése azonban túl szűknek látszik, még ha helyesen látja is e forma végső okát kultikus el-

képzésekben. Azt a feltevést, hogy a magyarországi román stílusú hat-szögletű épületek közvetlen kaukázusi hatásra jöttek létre, metodikailag nem látom eléggé megalapozottnak, mivel kettőjük közt egyelőre időben is térben is túl nagy űr marad. Kézenfekvőbb volna a közös késő-hellenisztikus—korai keresztény alaptól való származtatás, még ha igaz is, hogy éppen a magyar csoport kialakulásának útja részleteiben nem áll tisztán előttünk.

Ha hozzászólásomban több ellenvetést nyilvánítottam is az előadással szemben, befejezésül még egyszer hangsúlyozni kívánom az előadónak azt az érdemét, hogy fontos témát ösztönzést adó és termékeny formában vetett fel.

Csemegi kollega előadásával rendkívül érdekesen járult hozzá a magyarországi és egész közép-európai preromán és román építészet kialakulása összefüggéseinek tisztázásához, s egyben ösztönzően hatott azáltal, hogy megkísérelte az említett korokból való kör- és sokszögletű épületek ikonológiai értelmezését. Úgy érzem, köszönettel és elismeréssel tartozunk Csemegi dr.-nak e gazdag anyag elénktárásáért, valamint bátorságáért, amellyel a kutatás csaknem járatlan útján a középkori építészeti formák keletkezését jelentéstartalmuk kutatásán keresztül igyekszik felderíteni.

A második pontot illetően szeretnék bizonyos mértékben állást foglalni. Azt hiszem, hogy a központos szakrális épületek, kivált a kör- és sokszögletű kápolnák keletkezése itt Magyarországon sem vezethető vissza tisztán kultikus, apotropaion-jellegű elképzelésekre. Ezzel azonban korántsem akarom kétségbe vonni a centrális épületek elvitathatatlanul szakrális és liturgikus különállását. Bizonyos, hogy ezeknek az épületeknek a létrejöttében fontos szerepet játszott szakrális tartalmi jelentésük — gondoljunk csak pl. a korai keresztelőkápolnákra, sírtemplomokra stb., a keresztény építészet e korai példáira, amelyek közül egyik-másik az egész középkorra nagy befolyással volt (így pl. Krautheimer szerint a jeruzsálemi Koimesis-templom centrális épülete). S e befolyáson kívül sokszor nyilván más magasabb szellemi áramlatok hatása is érvényesült. Hadd emlékeztessenek ezzel kapcsolatban, a legrégebb cseh krónikának, Kosmas kanonok krónikájának szavaira, amelyek a Prágában 932-ben felszentelt korai Szt. Vitus körtemplom alapfogalmát sokatmondóan ekként értelmezik: „... ipse sanctus Wenceslaus construxerat ad similitudinem Romanae ecclesiae r o t u n d a m.” Ebben a célzásban, amely rámutat egy egyházi körépület és a római egyház közötti kapcsolatra — talán a célzás univerzális igényében — egy XI. század végi történetírónak illetően értelmezésében fontos nyomot láthatunk, amely a körépületek ikonológiai tartalmának tisztázásához vezethet.

Csemegi kollega a kör- és hatszögletű épületek típusát kaukázusi—előázsiai hatással hozta kapcsolatba. Bár a művészettörténetnek ama még mindig kevésbé ismert „újvilága” sokirányú ösztönzést nyújtott a központi épületek kialakulásához, (vö. pl. E. L. Ringbom: Gráltemplom és Paradicsom), mégis azt hiszem, hogy Csemegi kollega feltevését alapos tárgyilagos vizsgálat alá kell venni.

Végül szeretnék még néhány, talán ugyancsak fontos építéstechnikai mozzanatra rámutatni. A körépület a legalkalmasabb épülettípus agyagból, fonott burkolatból vagy terméskőből való épületek számára. Ezeknek pontos

mértani alaprajzát legegyszerűbben zsinór lefeszítésével lehet felvázolni. Ez a már legrégebbi időkben gyakorolt munkamód a hatszöget legszorosabb kapcsolatba hozza a körrel, mivel ez a legegyszerűbb sokszög, amelynek sugara megegyezik a körrel, ugyanolyan egyszerűen és pontosan vázolható fel. Az átmenet a körtől a hatszöghöz, ill. a két forma együttes fellépése ebből a szempontból is logikusan megmagyarázható, és a középkorban is ott vették hasznát, ahol a helyi építkezési módnak megfelelően fából vagy vegyes anyagból kellett építeni.

Így tehát a Csemegi kollega által felvetett probléma még egész sereg olyan kérdést tartalmaz, amelynek beható tisztázása hátra van. Talán remélhetjük, hogy az összefüggések mélyebb vizsgálata és a történeti források alaposabb tanulmányozása itt is sok újat hoz még. Csemegi kollega érdeme, hogy gondolkodásra készítő előadásával kongresszusunk programját érdekes problematikával gazdagította.